

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית

הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

פרשת "בשלה"

"וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא"

מדייקים ומדקדקים בפרשת-השבוע

משמעות הבנינים

הבניין תורם את חלקו למשמעות הפועל.

בבנינים מסוימים ניתן למצוא קבוצות פעלים שיש להם מכנה משותף במשמעות.

דוגמות:

בבנינים פֶּעַל, הִפְעֵל ולעתים גם בִּנְפַעַל – נמצא את משמעות הסביל.

בבנינים קל, הִפְעִיל, פֶּעַל – נמצא את משמעות הִפְעִיל.

בבנינים הִפְעִיל, פֶּעַל – נמצא קבוצת פעלים המביעים גרימה (הִכְתִּיב, שְׁלַח).

בבניין התפעל – נמצא קבוצת פעלים המביעים חזרה והדדיות (הִתְקַלַּח, הִתְלַבֵּשׁ).

בניין הפעיל – במשמעות גרימה ופעולה חוזרת

לא-יָמִישׁ עֲמוּד הָעֵנָן יוֹמָם וְעֲמוּד הָאֵשׁ לַיְלָה לִפְנֵי הָעָם (יג, כב)

רש"י: לא ימיש – הקצ"ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה.

הפועל ימישי "מבנין הפעיל", דאם לא כן הוה לו לינקוד ימוש בחולם וי"ו" (שפתי חכמים).

ומסביר ה"מזרחי" שזה מה שהביא את רש"י להסביר שהפועל ימישי מתייחס אל הקב"ה ונטה מהפשט שעמודי הענן והאש הם שלא ימושו וזאת מפני - "כי הוא מבניין הפעיל שהוא יוצא = כְּלוּמָר מַעֲשֵׂוֹת בְּיַד הַפְּעִיל שֶׁ עוֹשֶׂה הַמַּעֲשֵׂוֹת אֵת הַפְּעוּלָה אֶל מַקְבָּלָהּ, וצריך פועל ופועל בהכרח = וְהֵא אֵת מַתְאִיִּם בְּהַתְיַחֵס אֶל דְּלוּמָט כְּצִוּוֹת הַצִּוּוֹת וְהֵא, ולכן והודיע לנו בזה שהפועל הוא הקב"ה הנזכר למעלה והפועל הוא העמוד.

"וּפְרָעָה הַקְּרִיב וַיִּשְׂאוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסְעִים אַחֲרֵיהֶם..." (יד, ו)

רש"י: ופרעה הקריב - הָיָה לוֹ לְכַתֵּב וּפְרָעָה קָרַב, מֵהוּ הַקְּרִיב? הַקְּרִיב עֲלָמוֹ וְנִתְחַלְמָז לְקַדֵּם לְפָנֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁהִתְנַה עִמָּהֶם:

לפי המוסבר לעיל נבין היטב את רש"י. כשמדובר בבנין הפעיל עלינו לזהות מקבל לפעולה, ואם כן מי קיבל את פעולת יפרעה הקריב? ואם אין מקבל לפעולה אז - הָיָה לוֹ לְכַתֵּב וּפְרָעָה קָרַב, מֵהוּ הַקְּרִיב?

ובאמת לכאורה מכח קושיה זאת מסביר האבן-עזרא:

פרעה הקריב - מהנהו. כי הקריב בכל המקרא פועל יוצא.

וכך גם בספורנו: ופרעה הקריב את חיל ההמון של כל רכב מצרים.

כלומר לשיטתם המושא, מקבל הפעולה, הוא חיילותיו של פרעה, והתורה לא פרטה זאת.

אך רש"י מסביר: הַקְּרִיב עֲלָמוֹ וְנִתְחַלְמָז לְקַדֵּם לְפָנֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁהִתְנַה עִמָּהֶם.

ולכאורה יש להבין, אם הקריב עצמו, מיהו מקבל הפעולה?

השאלה נשאלת גם בפרק ל"ג פסוק י"א שם נכתב: "וּבִישְׂרָתוֹ יְהוֹשִׁעַ בֶּן-נֹן נֶעַר לֹא יִמְיֵשׁ בְּיַד הָאֱלֹהִים", שאם המדובר בבנין הפעיל יש להבין מי מקבל את הפעולה.

ומסביר מהר"ל בספרו על רש"י "גור-אריה": ואף על גב דכתיב "ומשרתו יהושע לא ימיש מתוך האלה", חילוק גדול יש באן ליודעי לשון הקודש, כי אצל בני אדם שייך

לשון יוצא, כי הוא המזרוז את עצמו, והרי הוא יוצא בצד זה, כי האדם הוא המזרוז את גופו. וכן פירושו – לא ימיש יהושע את עצמו, ומדבר על האדם כאילו היו כאן שני דברים, האחד דעתו, והשני גוף האדם. וכך כתב לקמן (יד, י) "ופרעה הקריב", ופירש רש"י (שם) הקריב את עצמו ומיהר לפני היילותיו.

וַיֹּעַ מְלֶאכֶּה הָאֱלֹהִים הַהֲלֵךְ לְפָנָי מִחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיִּלְךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיֹּעַ עֲמֹד הָעֵנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֵד מֵאַחֲרֵיהֶם (יד, יט) – בנין קל.
וַיֹּעַ מֹשֶׁה אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵיַם־סוּף (טו, כב) – בנין הפעיל.

ומפרש רשב"ם, נכדו של רש"י: "וַיֹּעַ – הפעיל, אבל וַיֹּעַ – הוא עצמו נסע. וכן: וַיִּפֹּל בקרב מחנהו. וַיִּגֵּש את פר החטאת לשון מפעיל. אבל וַיִּפֹּל ויגש. לשון פועל.

לְנַחְתֶּם הַדֶּרֶךְ (יג, כא) –

רש"י: לנחתם הדרך – נקוד פֶּתַח שְׁהוּא כְּמוֹ לְהַנְחוּתָם, "לְרִאשׁוֹתְכֶם צִדְדֵיךָ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָּהֶן (דברים א') שְׁהוּא כְּמוֹ לְהַרְאוֹתְכֶם, אֲף פָּחוּ לְהַנְחוּתָם עַיִן שְׁלִיחַ ...

וַנְּחַנוּ מָה כִּי תֵלִינוּ עֲלֵינוּ (טז, טז) – בנין הפעיל.

רש"י: כי תלינו עלינו – שְׁפָרְעִימוּ עֲלֵינוּ אֶת הַפֶּל, וְאֶת צְנִיכָם וּגְשִׁיכָם וּבְנוֹתֵיכֶם וְעַרְבֵי רֶב. וְעַל פְּרָחֵי אֲנִי זְהוּהָ לְפָרֶשׁ תֵּלִינוּ צִלְשׁוֹן תִּפְעִילוּ מִפְּנֵי דְגִשׁוֹתוֹ וְהַרְיָתוֹ, שְׁאֵלֹו הָיָה רָפָה, הָיִיתִי מִפְּרָשׁוֹ צִלְשׁוֹן תִּפְעִילוּ, כְּמוֹ "וַיִּלְּן הָעַם עַל מֹשֶׁה" (שמות י"ז), או אִם הָיָה לְגוֹשׁ וְאִין צוּ יו"ד וְנִקְרָא תְלוּנוּ, הָיִיתִי מִפְּרָשׁוֹ לְשׁוֹן תְּלוּנוּנוּ, עַכְשָׁיו הוּא מִשְׁמַע תֵּלִינוּ אֶת אַחֲרֵיכֶם, כְּמוֹ צְמַרְגָּלִים "וַיִּלְּנוּ עָלָיו אֶת כָּל הָעֵדָה" (במדבר י"ד):

וכן: **אֲשֶׁר־אַתֶּם מְלִינִם עָלָיו ... (טז, ח)**

לסיכום, אחת המשמעויות המרכזיות של בנין הפעיל היא "גרימה", ולכן הסבירו המפרשים שאחרי בנין הפעיל יש לציין מיהו מקבל הפעולה.

שורשים בפרשה

בפרשתנו מופיעים שני שורשים שיש בהם אותיות זהות, אך בסדר שונה ובמשמעות שונה: נח"י, חנ"י.

שורש נח"י מגזרת חפ"נ ונל"י

ולא-נחם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים (יג, יז)

מפרש רש"י: ולא נחם – נְחָם, כְּמוֹ "לֶךְ נָחָה אֶת הָעָם" (שמות ל"ב), "צָהָתָהּ לְכָךְ פְּנָחָה אוֹתָךְ" (משלי ו').

מסביר רבינו עובדיה מברטנורא (מפרש המשנה) בספרו "עמר נקא" שבו הוא מפרש את דברי רש"י – לא בא רש"י בכאן לפרש פתרון המלה, אלא לפרש דקדוקה ולהודיע שאין המ"ם מן היסוד (= אִינֶה אִתּוֹ *eilie*), אלא כנוי לרבים, והרי הוא כמו נחה אותם, ולכך הביא ראיה ממילת 'נחה' את העם הזה וממילת 'תנחה' אותם שאין בהם מ"ם כל עיקר אלא הה"א בלבד.

כלומר, האות מי היא כינוי המושא.

לנחתם הַדֶּרֶךְ (יג, כא)

נחית בַּחֲסִדָּךְ עִם-זוֹ גְּאֻלַּת (טו, יג)

שורש חנ"י מגזרת נל"י

בניין קל: יִנְחֲנוּ, תִּנְחֲנוּ, חֲנִים.

שורש נח"מ מגזרת חפ"נ

פן-ינחם הָעָם (יג, יז) – בנין נפעל וסימנו חד"ק: חיריק, דגש וקמץ.

שורש לק"ט מגזרת השלמים

בניין קל: וְלָקַטוּ, לָקַטוּ, יִלְקָטוּ, לִקְטוּ, לִלְקָטוּ, תִּלְקָטוּהוּ.

שורש מס"ס מגזרת הכפולים

נמס - האות ני היא של בנין נפעל. הפתח התארכה לקמץ בגלל הטעם - סוף פסוק. זוהי צורת הפסק.

פועל זה הוא מגזרת הכפולים, ולכן בנטייה יבוא דגש באות סי עקב הידמות שתי אותיות השורש: "הָרִים כְּדוֹנָג נְמִסוּ" (תהלים צז, ה)

שורש לו"נ מגזרת נעו"י

וילנו העם על-משה ... (טו, כד)

רשיי: ילנו - לשון נפעל הוא, וכן התרגום לשון נפעל הוא ואתרעמו, וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם - מתלונן, מתרועע ולא אמר לונן, רועם ...

וּנְחַנוּ מָה כִּי תִלְיִנוּ עָלֵינוּ (טז, ז) - בנין הפעיל.

וכן: אֲשֶׁר-אַתֶּם מְלִינִם עָלָיו ... (טז, ח)

שם עצם מהשורש לו"נ: תלונת.

שם הפועל - צורת המקור

שם הפועל (או: צורת המקור) מהווה חלק מנטיית הפועל. שם הפועל הוא מעין צורת יסוד של הפועל, נטולת זמן וגוף.

במערכת הבניינים בעברית יש לכל בניין (למעט הסבילים פועל והופעל) צורת מקור ייחודית לו, הנושאת את סימני הניקוד האופייניים לבניין. למשל, צורת המקור של בניין פיעל תכלול דגש חזק בעה"פ.

ברוב הבניינים ישנן שתי צורות מקור: מקור נטוי ומקור מוחלט.

המקור הנטוי (הקרוי גם "שם הפועל") נקרא כך מכיוון שניתן להוסיף לו את אותיות השימוש בכל"ם. המקור הנטוי נפוץ מאוד במקרא, הן בבידוד והן בצירוף כל אחת מאותיות בכל"ם (כְּשָׁמַר, מְשָׁמַר, בְּשָׁמַר, לְשָׁמַר), וכן בתוספת כינוי המושא (מְעַבְדָּנוּ), אולם כבר בתקופת התנאים נפוצה צורת המקור אך ורק בצירוף ל' השימוש (לְשָׁמַר).

המקור המוחלט, לעומת זאת, אינו נוטה בשום צורה ואינו מופיע בצירוף אותיות שימוש. הוא נוסף בדרך כלל לצורך הדגשה, למשל שָׁמַר תְּשָׁמַר, אך גם במשמעות של שם פועל.

להלן דוגמאות לצורות המקור הנטוי והמוחלט בבניינים השונים בפרשתנו:

בנין קל: גָּאָה גֹּאֵה, פָּקַד יִפְקֹד, מְעַבְדָּנוּ, שְׁמוֹעַ, בְּאֶכְלָנוּ, מָחָה אֶמְחֶה, בְּשִׁמְעוּ, עָבַד, בְּרִאתֶם.

בנין נפעל: בְּהַפְכִּי.

בנין פיעל: בְּשַׁלַּח, כְּדַבֵּר.

בנין הפעיל: הַשְׁבִּיעַ הַשְׁבִּיעַ, בְּהוֹצִיאֵי.

מקור נטוי בתוספת כינוי המושא: בְּרִאתֶם, לְנַחֲתֶם, לְהוֹצִיאֵנוּ.

שירת הים

מדברי אברבנאל בהקדמתו לשירת הים:

"כל שירה יסדו לה מערכות נגונים ידועים. ולזה תמצא בשירה הזאת, כי בעבור המשקל נדחקו האותיות והוצרך בהרבה מקומות להאריך ולהוסיף אותיות, כדי להצדיק המשקל והניגון ובמקומות הוצרך לחסר אות גם כן

מפני זה... התחשוב שטעה ארון הנביאים בדקדוק האותיות וסדר כתיבתם?
אלא שענין השיר וצרך הניגון והזמר הצריכו לכך.

אברבנאל מביא דוגמאות להוספה של אותיות ו"ו ויו"ד:

וְאֶרְמְמָנָהוּ, יְכַסִּימוּ, יֹאכְלֵמוּ, תִּמְלֶאמוּ, תִּזְרִישְׁמוּ יְדֵי, תִּבְלַעְמוּ, תִּבְאָמוּ, וְתִטְעֵמוּ.

לאור דברי האברבנאל שמילות השירה "הותאמו" למנגינה אותה שוררו משה ובני-
ישראל, ניתן להוסיף וליישב בכך שינויים דקדוקיים נוספים אותם אנו מוצאים
ב"שירת היס". כגון:

(1) הדגש החזק החריג באות קי שבמילה "מְקַדָּשׁ" בפסוק "מְקַדָּשׁ ה' כֹּונְנוּ יְדִיךְ".

(2) הדגש הקל באות גי במילה 'גָּאָה' בפסוק "כִּי-גָאָה גָּאָה" (טו, א) שלכאורה אינו
נצרך לפי כללי התורה, היות שהמילה הקודמת לו מסתיימת באות הי וטעם מחבר.
וכן במילים: מִי כְמֶכָה, עַם-זוֹ גָּאֵלְתָּ, יְדִמּוּ כְאָבֶן. זוהי תופעת ה"דחיק" – הדגש בא
כדי להדגיש את ההברות הללו.

טעמי המקרא בשירות התחביר

מְקַדָּשׁ אֲדֹנָי כֹּונְנוּ יְדִיךְ (טו, יז)

רש"י: מקלש ה' – הַטַּעַם עָלָיו זָקוּף גָּדוֹל, לְהַפְרִידוֹ מִפְּנֵי הַשֵּׁם שְׁלֹאֲחֲרָיו, הַמְקַדָּשׁ הַזֶּה
כֹּונְנוּ יְדִיךְ ה'.

על פי פירוש רש"י יש פסיק אחרי המילה מְקַדָּשׁ, שהיא מוטעמת בטעם מפריד זקף
גדול. גם במילה הי יש טעם מפריד – טפחא ולכן גם אחריה יש מעין פסיק. המילה
הי היא פניה עם פסיק לפניה ופסיק אחריה.

להלן התפקיד התחבירי של המילים בפסוק זה:

יְדִיךְ – נושא

כֹּונְנוּ – נושא

מְקַדָּשׁ – מושא

ה' – פניה

צָלְלוּ כְּעוֹפֶרֶת בְּמִים אֲדִירִים (טו, י)

האם המילה 'אֲדִירִים' מתייחסת למים והיא לוואי, או שהיא הנושא ומשמעות הפסוק שהאדירים צללו במים? נביא להלן דעות לכאן ולכאן:

אונקלוס תרגם: "בְּמִיִּין תִּקְיִפִּין", כלומר שיאדירים מתייחסת למים.

כך גם מפרש **האבן עזרא**: "במים אדירים – דבק עם: צללו, כאלו אמר: צללו במים אדירים כעופרת". וגם **רשב"ם**: "צללו כעופרת – במימות שהן אדירים...".

לעומתם **הספורנו** מפרש שיאדירים מוסב על המצריים: "אֲדִירִים – שְׂרִים וְרֵאשֵׁי עַם צָלְלוּ כְּעוֹפֶרֶת בְּמִים".

כך גם מוכח שלמדה **הגמרא במסכת מנחות** דף נג עמוד א: "יבא אדיר זה הקדוש ברוך הוא דכתיב (תהלים צג, ד) אדיר במרום ה', ויפרע לאדירים אלו ישראל שנאמר ואדירי כל חפצי במ, מאדירים אלו המצרים דכתיב (שמות טו, י) צללו כעופרת במים אדירים, באדירים אלו מים שנאי (תהלים צג, ד) מקולות מים רבים אדירים משברי ים".

ומה אנו למדים מטעמי המקרא?

נצטט את דברי יצחק בר בסידור "עבודת ישראל" (רדלהיים, תרכ"ח): "כי תיבת כעופרת היא מוטעמת בזקף, ולעולם הזקף מפסיק יותר מהטפחא שלאחריו. לדבריו, הזקף שמעל המילה יכעופרתי הוא המפסיק היותר חזק וקובע. אם כן על פי הטעמים יאדירים מתייחס אל המים.

ה"משנה-ברורה" בסימן נא ס"ק יז כתב: "יש להפסיק בין במים ובין אדירים, שהאדירים קאי על מצרים". כלומר: נושא הפסוק הוא האדירים.

הערה: המילה "אדירים" משמשת כשם תואר וכשם עצם. ישנן דוגמאות רבות לכך: חכם, גדול, קטן, וכו'.

ניבים ופתגמים בפרשה

וַיִּהְיֶה לְבַב פְּרָעָה וְעַבְדֵּיו אֶל-הָעַם (יד, ה)

הפך את לבו – שינה דעתו, השתנו רגשותיו.

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל, יִצְאִים בְּיַד רָמָה (יד, ח)

ביד רמה – בגאון, בנצחון מרשים לעיני כל (רמה משמע מורמת).

וַיָּשֶׁב הַיָּם לְפָנוֹת בְּקֶרֶךְ לְאֵיתָנוּ (יד, כז)

שב לאיתנו – התחזק כפי שהיה קודם, חזר למצבו הקודם, הבריא ממחלתו.

וְהוּא כְּזָרַע גֹּדֵל לְבָן וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחַת בְּדָבָשׁ (טז, לא)

כצפיחית בדבש – כינוי לדבר מתקתק, תופין.

ציון בעלונים קודמים:

להארות, הערות והצטרפות

לרשימת התפוצה:

byad-halashon@gmail.com

byad-halashon@gmail.com

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/ChinuchMukar/PikuahPedagogi/HebChar/parashat_week.htm

עריכה לשונית: כוכבה גרסון